

Μακεδονικά

Τόμ. 12 (1972)

Αφιερούται εις την μνήμην Γεωργίου Θεμελή, Χαραλάμπους Λέκα

Ευαγγέλου Σδράκα, Ο Μέγας Αλέξανδρος ως υιός του Θεού Άμμωνος-Διός

Δ. Κανατσούλης

doi: [10.12681/makedonika.1025](https://doi.org/10.12681/makedonika.1025)

Copyright © 2015, Δ. Κανατσούλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κανατσούλης Δ. (1972). Ευαγγέλου Σδράκα, Ο Μέγας Αλέξανδρος ως υιός του Θεού Άμμωνος-Διός. *Μακεδονικά*, 12, 517-521. <https://doi.org/10.12681/makedonika.1025>

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Michael Zahrt, Olynth und die Chalkidier, Untersuchungen zur Stadtbildung auf der Chalkidischen Halbinsel im 5. und 4. Jahrhundert v. Chr. Vestigia, Beiträge zur alten Geschichte, München 1971, Bd. 14, σελ. 280.

Ἄν καὶ μετὰ τὴν ἀρχαίαν Χαλκιδικὴν πολλοὶ ἡσχολήθησαν εἰς τὸ παρελθὸν εἰς αὐτοτελεῖς καὶ μὴ ἐργασίας, ὥς οἱ M. Gude, F. Hampl, I. Παπασταύρου, D. M. Robinson, A. B. West κ.ά., ἐν τούτοις μία νέα μελέτη, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν τὰ πορίσματα τῶν ἀπὸ τοῦ 1922 μέχρι σήμερον γενομένων εἰς τὸν χρόνον τῆς Χαλκιδικῆς ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν καὶ θὰ ἐγίνετο καλλιτέρα ἀξιολόγησις τῶν ἀρχαίων πηγῶν καὶ πρὸ παντὸς τῶν Ἀθηναϊκῶν φορολογικῶν καταλόγων, ἥτο ἀπαραίτητος. Τὴν ἀνάγκην ταύτην καλύπτει, νομίζομεν, τὸ προσφάτως ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς Kommission für alte Geschichte und Epigraphik des deutschen archaeologischen Instituts τοῦ Μονάχου βιβλίον τοῦ κ. Michael Zahmt.

Ἡ ἐργασία διαιρεῖται εἰς δύο μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον (σ. 4-121) ὁ σ. ἀσχολεῖται μετὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Χαλκιδικῆς, ἥτοι μετὰ τὴν προέλευσιν τῶν ἐπὶ Θράκης Χαλκιδέων, τὴν ἀποικιακὴν χώραν καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Χερσονήσου, τὰς ἐνταχθεῖσας πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς εἰς τὴν ἀττικοδηλιακὴν συμμαχίαν, τὸν σχηματισμὸν τοῦ κράτους τῶν Χαλκιδέων κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα καὶ τὴν διάλυσιν αὐτοῦ μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην, τὴν ὁμοσπονδίαν τῶν Χαλκιδικῶν πόλεων, τοὺς Χαλκιδεῖς, κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα καὶ τὴν διάλυσιν αὐτῆς, ἐν συνεχείᾳ πραγματεύεται περὶ τῶν περαιτέρω τυχόν τῆς Χαλκιδικῆς κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους καὶ τῶν νεοϊδρυθεῖσων τότε πόλεων ἐπ' αὐτῆς (Θεσσαλονίκη, Κασσάνδρεια, Οὐρανουπόλις). Εἰς τὸ δεῦτερον μέρος (σ. 142-254) περιλαμβάνει πίνακα 110 περίπου πόλεων καὶ καταφικμένων περιοχῶν. Ἐνταῦθα ἐξετάζει τὴν ἱστορίαν, τὴν θέσιν καὶ τὸ μέγεθος ἐκάστης πόλεως, τὰς σχέσεις μετὰ τὴν Ὀλυνθον καὶ ἰδίως μετὰ τὸ κοινὸν τῶν Χαλκιδέων, μετὰ τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, ὡς καὶ τὰς σχέσεις μετὰ τὴν Μακεδονίαν. Τέλος προσθεῖται πλουσίαν βιβλιογραφίαν κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν (255-254), λίαν καταποτιστικὸν πίνακα περὶ τῶν ἀρχαίων πηγῶν, ἐπιγραφῶν καὶ παπύρων (260-272) καὶ πίνακα γεωγραφικῶν ὀνομάτων, προσώπων καὶ πραγμάτων (273-280). Ἡ σημαντικωτέρα ὁμως προσφορά τοῦ ἔργου τούτου εἶναι ὅτι τὸ πρῶτον ἐπεχειρήθη βάσει τῶν ἀρχαίων πηγῶν καὶ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως λόγῳ αὐτοψίας τοῦ ἐδάφους νὰ καθορισθοῦν τὰ ὅρια ὧν τῶν χαλκιδικῶν πόλεων, ὡς καὶ ἡ ἑκτασις τοῦ ἀποικιακοῦ ἐδάφους.

Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ

Εὐαγγέλου Σδράκα, Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὡς υἱὸς τοῦ Θεοῦ Ἀμμωνος-Διός. «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης», ΙΣΤ', σελ. 110 (ἀνάτυπον).

Ἄφ' οὗτο ὁ Ulrich Wilcken εἰς τὴν περισπούδαστον μελέτην του: Alexanders Zug in die Oase Siwa ἐν S.-B. der Berliner Akademie, philol.-hist. Klasse vom 29. Nov. 1928, σελ. 576-603 (βλ. τοῦ ἰδίου καὶ Alexanders Zug zum Ammon, ein Epilog. S.-B. Berl. Akademie 1930, Nr. X, σελ. 159-176 καὶ Zur Entstehung des hellenistischen Königskultes. S.-B. Berl.

Akad. 1938, Nr. XXVIII, σελ. 299-302) ἐπραγματεύθη τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ 'Αλεξάνδρου εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ 'Αμμωνος εἰς τὴν Λιβυκὴν ἐρημον, πλείστοι τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν ἠσχολήθησαν μὲ τὸ αὐτὸ θέμα ἔκτοτε μέχρι σήμερον (π.χ. Berve, *Gnomon* 5 (1929) 370-386. Hans Lamer, *Alexanders Zug in die Oase Siwa*, *Klio* 24 (1931) 63-69. Lehmann-Haupt, *Zu Alexanders Zug in die Oase Siwa*, *Klio* 24 (1931) 169-190. G. Radet, *La consolation de l'oracle d'Ammon par Alexandre*, *Mélanges Bidez* II (1934) 779 κ.έ. W.W. Tarn, *CAH* VI (1933) 377 κ.έ., καὶ Alexander the Great 1948 (μετάφρ. γερμ. ὑπὸ Gisela Spreen Héracourt καὶ Will Héracourt, Alexander der Grosse, Darmstadt 1968). Fr. Taeger, *Alexander der Grosse* u. die Anfänge des hellenistischen Herrscherkults, *Hist. Zeitschr.* 172 (1951). 'Απ. Δασκαλάκη, 'Η θεοποίηση τοῦ Μ. 'Αλεξάνδρου, 'Επιστημ. 'Επετηρ. τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπ. 'Αθηνῶν 1959/60, σελ. 36-179 καὶ ἄλλοι πολλοί). Πολλὰ δὲ προβλήματα, τὰ ὅποια προκύπτουν λόγῳ τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων καὶ ἐλλειπῶν πηγῶν μας, ἱκανοποιητικῶς συνεζητήθησαν: Οὕτω π.χ. ποία ἦσαν τὰ ἐλατήρια, τὰ ὁδηγήσαντα τὸν Μ. 'Αλέξανδρον, ἀπομακρυνθέντα ἐκ τῶν βάσεών του, νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ μαντεῖον τῆς ἐρήμου, τὸ ὅποιον ἐθεωρεῖτο ἀλάνθαστον (ἀ τ ρ ε κ έ ς), πολιτικοὶ λόγοι, ὡς ἡ ἐπικράτης τὸν κατὰ τὸν ἐπικείμενον ἀποφασιστικὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Περσῶν, ἡ κυριαρχία του ἐφ' ὅλοκλήρου τοῦ κόσμου, ἡ τιμωρία τῶν δολοφόνων τοῦ Φιλίππου, ἡ συναισθηματικοὶ λόγοι καὶ ρωμαντισμὸς τις τοῦ νεαροῦ βασιλέως ἢ προσωπικὴ τις διάθεσις ἀμίλλης πρὸς τοὺς προγόνους του Περσέα καὶ 'Ηρακλέα, ἢ ἡ διαπίστωσις αὐτοῦ περὶ τῆς καταγωγῆς του ἐκ τοῦ 'Αμμωνος-Διὸς (Ammonsohnschaft), τὸ ὅποιον μάλιστα ὑφ' ὧν τῶν ἐρευνητῶν, πλὴν ἐξαίρεσέων τιῶν, θεωρεῖται ὡς τὸ κύριον ἐλατήριον τῆς ἐπισκέψεώς του εἰς τὸ μαντεῖον, κ.ά. 'Ακόμη πολὺ ἡμρεσβητήθη ἡ παρά τῃ Διοδόρῳ XVII, 51 καὶ τοῖς ἄλλοις ἱστορικοῖς (Πλούταρχος, Κούρτιος Ροῦφος) ἀπαντήσα προσφώνησις τοῦ 'Αλεξάνδρου ὡς υἱοῦ τοῦ Διὸς, ἃν δηλ. αὕτη πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀπλῶς χαιρετισμὸς τοῦ προφήτου-ἱερέως, συνήθης ἄλλωστε διὰ τοὺς Αἰγυπτίους Φαραῶν, ἢ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ χρησμοῦ. Τοῦτοια ἦσαν τὰ προβλήματα, τὰ ὅποια τίθενται ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν καὶ διάφοροι αἱ λύσεις καὶ ἀπαντήσεις, δίδονται ὑπ' αὐτῶν. Ὅπως δὲ ποτε πολὺ ἐβοήθησε τὴν ἐρευναν πρὸς ἐξαγωγήν ὀρθῶν συμπερασμάτων ἡ γενόμενη ὑπὸ τοῦ Wilcken καὶ ἄλλων ἐρευνητῶν ἀνάλυσις καὶ κριτικὴ τῶν ἀρχικῶν πηγῶν (Καλλιάνδρης, 'Αριστόβουλος, Πτολεμαῖος, Κλείταρχος), ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀντλοῦν οἱ μετέπειτα ἱστορικοὶ 'Αρριανός, Πλούταρχος, Κούρτιος Ροῦφος, 'Ιουστίνος, Διόδωρος καὶ οἱ ὅποιοι δίδουν εἰς ἡμᾶς τὰς εἰδήσεις περὶ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ 'Αλεξάνδρου εἰς τὸ μαντεῖον. Παρὰ τὸ ἐπιτελεσθῆν ὁμῶς ἀξιόλογον ἔργον τῶν ἐρευνητῶν, ἐν τοῦτοις ἢ συζήτησις περὶ τῶν σκοπῶν καὶ ἐλατηρίων, ποῦ ὤθησαν τὸν 'Αλέξανδρον εἰς τὸ ἐγχείρημα τοῦτο, συνεχίζεται ἀκόμη καὶ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ λήξασα. 'Η παρούσα μελέτη ἀνοίγει νέους δρόμους καὶ δίδει, ὅπως πιστεύομεν, ἐρμηνείαν λίαν ἱκανοποιητικὴν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐπρόσεξαν οἱ ἄλλοι ἐρευνηταί. 'Ο κ. Σδράκα, χωρὶς νὰ παραγνωρίῃ τὰ ἀπασχολοῦντα προβλήματα τῶν 'Αλεξάνδρον, τὰ ὅποια θέτει ὑπ' ὄψιν τοῦ θεοῦ, ἀποδεικνύει διὰ τῶν πηγῶν ὅτι τὸ κύριον κίνητρον, τὸ ὅποιον ὤθησε τοῦτον εἰς τὸ μαντεῖον, πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς ἐσωτερικοὺς παράγοντας, εἰς ἰσχυράς ἐσωτερικὰς δυνάμεις, αἵτινες ὠφείλοντο εἰς τὴν θρησκευτικότητα καὶ εὐσέβειαν αὐτοῦ. 'Ο σ. πιστεύει ὅτι ἡ βαθεῖα θρησκευτικότης, ἡ ὁποία συνεχῶς συνῴδουν τὸν 'Αλέξανδρον καθ' ἅπαντα τὸν βίον, διεδραμιάτισε τὸν πρῶτιστον ρόλον εἰς τὴν ἀπόφασίν του πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ 'Ιεροῦ τοῦ 'Αμμωνος, ἀποκλείει δὲ ἢ θέτει ἐν κατωτέρα μοίρῃ τὸν ρωμαντισμὸν καὶ τὴν φαντασίαν ἢ ἀκόμη καὶ πολιτικὰ ἐλατήρια, εἰς τὰ ὅποια διάφοροι ἱστορικοὶ καὶ ἐρευνηταὶ ἀποδίδουν ταύτην (σ. 44). Δηλ. ὁ σ. διαστέλλει σαφῶς τὸ κίνητρον, τὸ ὅποιον ὡδήγησε τὸν 'Αλέξανδρον εἰς τὸ μαντεῖον, ἀπὸ τὰ διάφορα προβλήματα, τὰ ὅποια ἀπασχολοῦν αὐτὸν καὶ διὰ τὰ ὅποια ζητεῖ τὸν χρησμόν ἀπὸ τοῦ μαντεῖον.

Μία ἀνάλυσις τῆς ἐργασίας, νομίζω, εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς κατανόησιν τῆς θέσεως τοῦ κ. Σδράκα.

Τὸ ἔργον ὁ σ. διαιρεῖ εἰς τρία κεφάλαια. Εἰς τὸ πρῶτον (11-38), τὸ καὶ κύριον, πραγματεύεται περὶ τῆς πορείας τοῦ 'Αλεξάνδρου εἰς τὴν 'Οασιν Σίβα τῆς Λιβύης καὶ περὶ τοῦ θέντος χρησιμοῦ ὑπὸ τοῦ μαντείου καὶ τῶν διαμειφθέντων μεταξύ τοῦ 'Αλεξάνδρου καὶ τοῦ προφήτου-ιερέως ἐντὸς τοῦ ναοῦ. Εἰς τὸ δεύτερον (39-85) ἐρευνᾷ ποία ἡ θέσις τοῦ 'Αλεξάνδρου τότε καὶ μετέπειτα ἔναντι τοῦ χρησιμοῦ τοῦ μαντείου καὶ εἰς τὸ τρίτον (86-108) μελετᾷ ἀκροθιγὸς τὸ πολυσυζητηθὲν θέμα περὶ τῆς θεοποιήσεως τοῦ 'Αλεξάνδρου, ἡ ὁποία συνδέεται ἐν μέρει μὲ τὴν ἀναγνωρισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ μαντείου καταγωγὴν του ἐκ τοῦ 'Αμμωνος-Διός.

'Εκαστον τῶν τριῶν τούτων κεφαλαίων ὑποδιαιρεῖται εἰς ὑποκεφάλαια, εἰς τὰ ὁποία ὁ σ. ἀναπτύσσει ἀπὸ πάσης πλευρᾶς τὰ ἐπὶ μέρους θέματα τῶν κεφαλαίων. Οὕτως εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1 τοῦ πρῶτου κεφαλαίου ἐξετάζει πότε τὸ μαντεῖον τοῦ 'Αμμωνος ἰδρύθη εἰς τὴν Λιβυκὴν ἔρημον καὶ πῶς τοῦτο ἐγίνε γνωστὸν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Μεσογείου καὶ ἰδίως εἰς τὸν ἐλληνικὸν κόσμον, ὅστις τουλάχιστον ἀπὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ἐθεώρει τοῦτο ἰσάζιον καὶ ἰσότημον μὲ τὰ μεγαλύτερα ἐλληνικὰ μαντεῖα, ὡς τὰ τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Δωδώνης. Εἰς τὸ 2 ἐκθέτει ποία ἦτο ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ θέσις τοῦ 'Αλεξάνδρου μετὰ τὴν νίκην του εἰς τὴν 'Ισπὸν καὶ πρὸ τῆς ἐξορμήσεώς του εἰς τὴν Λιβυκὴν ἔρημον καὶ πρὸ παντὸς ποία ἡ πολιτικὴ, τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν οὗτος ἔναντι τοῦ αἰγυπτιακοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἱερῶν του ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Πέρσας βασιλεῖς Καμβύσην καὶ 'Ωρον, οἵτινες δὲν ἐσεβάσθησαν ταῦτα. 'Ο 'Αλέξανδρος, κἀμὼν ἀρχὴν τῆς φιλειρηνικῆς πολιτικῆς ἔναντι τῶν ὑποτασσομένων λαῶν, συνήψεν εἰς τὸ πρόσωπόν του τὸ στέμμα τῆς Αἰγύπτου, ἀναδειχθεὶς συνεχιστὴς τῶν Αἰγυπτίων Φαραῶ, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐνεφανίσθη εἰς τὸ ἱερὸν «οὐχὶ ὡς κατακτητὴς ἢ ἡγεμὸν τοῦ τόπου, ἀλλ' ὡς γνήσιος Φαραῶ, ἐνσαρκιωτὴς τῆς μεγάλῃς Αἰγυπτιακῆς θεότητος». Εἰς τὸ 3 (16-24) ὁ σ. μὲ βάσιν τὴν σχετικῶς πλουσίαν παράδοσιν περιγράφει τὴν ἐπιπονον, ὅσον καὶ ἐπικίνδυνον πορείαν τοῦ 'Αλεξάνδρου πρὸς τὸ 'Ιερὸν τοῦ θεοῦ 'Αμμωνος. 'Η περιγραφὴ εἶναι παραστατικὴ καὶ ἀκριβής. Μόνον εἰς ἓν σημεῖον δὲν δυνάμεθα συμφωνήσωμεν μὲ τὸν συγγραφέα, ἂν ὧν. ἡ ἐπίσκεψις τοῦ 'Αλεξάνδρου ἐγίνε μετὰ τὴν κτίσιν τῆς 'Αλεξανδρείας, ὅπως μᾶς παραδίδει ὁ 'Αρριανός, 'Ανάβ. III 1, 5 καὶ 2, 1 καὶ ὁ Πλούταρχος, 'Αλεξ. 26, 4 ἢ πρὸ τῆς κτίσεως αὐτῆς κατὰ τὸν Κούρτιον IV, 7 καὶ 'Ιουστίνον XI, 11 καὶ Διόδωρον XVII, 52. 'Ο κ. Σδράκας πιστεύει ὅτι αὕτη ἐγίνε πρὸ τῆς κτίσεως τῆς 'Αλεξανδρείας καὶ ἄρα πρὸ τῆς ἐπελεύσεως τοῦ χειμῶνος καὶ ὅχι κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 331 π.Χ., ὅπως παραδέχονται οἱ πλείστοι τῶν ἐρευνητῶν, καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ 'Αλέξανδρος δὲν θὰ ἐπέτρεπεν εἰς ἑαυτὸν νὰ ἀπομακρυνθῇ τῶν βάσεων, παρεκκλίνων εἰς τὴν Λιβυκὴν ἔρημον ἀπέχουσαν 250 χλμ., καὶ νὰ ἀπουσιάσῃ ἐπὶ μακρὸν ἀπὸ τοῦ θέατρον τοῦ πολέμου, καθ' ὃν χρόνον ὁ Δαρεῖος πυρετωδῶς προετοιμάζετο πρὸς ἀντιμετώπισίν του. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὅχι μόνον ἡ παρέκκλισις τοῦ 'Αλεξάνδρου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Λιβύης ἐπεκρίθη ὑπὸ στρατιωτικῶν, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Αἰγύπτου. 'Ο Κόμης York von Wartenburg (Kürze Übersicht der Feldzüge Alexanders des Grosse 1897, 31 κ.έ.) κακίζει τὴν ἐπιχειρήσιν τοῦ 'Αλεξάνδρου εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἡ ὁποία ἀπεμακρύνετο τοῦτον ἀπὸ τοὺς πραγματικοὺς σκοποὺς καὶ ἔδιδε τὴν δυνατότητα εἰς τὸν Δαρεῖον νὰ ἀποκόψῃ κάθε ἐπαφὴν του μὲ τὰ μετόπισθεν. 'Εν τούτοις ὁ 'Αλέξανδρος ἐφοβεῖτο ὅχι τὸσον τὰς δυνάμεις, αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς, τοῦ Δαρείου, ὅσον τὴν συνεργασίαν τοῦ στόλου του μὲ τοὺς ὑπολανθάνοντας ἐχθροὺς εἰς τὴν 'Ελλάδα καὶ τὴν μεταφορὰν τοῦ πολέμου εἰς τὸ πᾶντον ἔδαφος. 'Απὸ τὸν φόβον αὐτὸν θὰ ἀνεκουφίζετο μόνον ἂν ἡρήρστανε τὸν περσικὸν στόλον διὰ τῆς καταλήψεως ὅλων τῶν μεσογειακῶν παραλίων τοῦ περσικοῦ κράτους καὶ φυσικὰ καὶ τῶν αἰγυπτιακῶν. 'Ακριβῶς δὲ τότε, καθ' ὃν χρόνον ἐκτιζε τὴν 'Αλεξανδρείαν, ἐφθασε καὶ ἡ εὐχάριστος εἰδησις εἰς τὸν 'Αλέξανδρον ὅτι καὶ τὰ ὑπολείμματα τῶν περσικῶν κτήσεων

εἰς τὸ Αἰγαῖον ἀπηλλάγησαν τῆς κυριαρχίας τῶν Περσῶν ('Αρρ. 'Ανάβ. II, 2, 3-7) καὶ οὕτως ἡδύνατο πλέον ἀπερίσπαστος νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν παραλιακὴν ζώνην μεταβαίνων εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Δὲν εἶναι δὲ ἀνευ σημασίας ἡ εἰδησις τοῦ Ψευδοκαλλισθένους (I, 32, 10 κ.έ.) ὅτι οἱ 'Αλεξανδρεῖς κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ἀκόμῃ χρόνους ἐώρταζον τὴν ἰδρυσιν τῆς πόλεως τὴν 25 Tybi (=20 'Ιανουαρίου), δηλ. πρὸ τῆς ἀνοιξέως, ὅτε ἐγένετο ἡ ἐπισκεψις εἰς τὸ μαντεῖον. 'Αλλωστε ἡ ἀξιολογιστοτέρα παράδοσις τοῦ Πτολεμαίου ('Αρρ., 'Ανάβ. III, 4, 5), ὅστις τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ 'Αλεξάνδρου τοποθετεῖ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς 'Αλεξανδρείας, ἀναφέρει ὅτι οὗτος ἀναχωρῶν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐπ' Αἰγύπτου ἠκολούθησε τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ὡς ἐπὶ Μέμφιν καὶ ἄρα δὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὸν ὥρον ὅπου, κατὰ τὴν ἀποψιν τοῦ σ., θὰ ἐκτίζετο ἡ 'Αλεξάνδρεια. 'Η μαρτυρία τοῦ 'Αριστοβούλου ('Αρρ., ἐ.ά.), ὅτι ὁ 'Αλέξανδρος ἐπανάκαμψε διὰ τῆς ἰδίας ὁδοῦ εἰς τὴν 'Αλεξάνδρειαν δὲν εἶναι πτενυτή, καθ' ὅσον οὗτος καὶ ἄλλας τοιαύτας γεωγραφικὰς ἀνακριβείας μᾶς δίδει (Βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὰ μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955, 14). 'Αντιθέτως ὁ Πτολεμαῖος, καὶ ἂν δεχθόμεν ὅτι δὲν συμμετεῖχεν εἰς τὴν ἀκολουθίαν κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν εἰς τὸ μαντεῖον, παραμένων ὁμῶς εἰς τὸν Αἰγύπτον ὡς διοικητῆς ἀπὸ τοῦ 322 π.Χ. καὶ ὡς βασιλεὺς ἀκολουθεῖ καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ζωῆς του ἡδύνατο νὰ μάθῃ, ποίαν ὁδὸν ἠκολούθησεν ὁ 'Αλέξανδρος ἐπιστρέφων εἰς τὴν 'Ασίαν, τὴν κατ' εὐθεῖαν εἰς Μέμφιν παρὰ τὴν ἄγρουν εἰς 'Αλεξάνδρειαν. Εἰς τὸ 4 (σελ. 24-38) περιγράφει τὴν συνάντησιν τοῦ 'Αλεξάνδρου μετὰ τοῦ ἱερατείου καὶ τὰ διαμεριφθέντα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ προφητεόντος-ἱερέως εἰς τὸν ναόν. Στηριζόμενος κυρίως εἰς τὸν Στράβωνα, ὅστις ἀκολουθεῖ τὸν Καλλισθένην, καὶ ἐρμηνεύων ὀρθότερον καὶ ἄλλας τινὰς πηγὰς (Πλούταρχος, Διόδωρος, Κούρτιος Ροῦφος, 'Ιουστίνος) καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ προσφώνησις τοῦ ἱερέως (Διὸς υἱὸς) ἡ γενομένη εἰς ἐπῆκοον ὄλων, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἄπλους χαιρετισμός, ὅπως πιστεύουν οἱ πλείστοι τῶν ἐρευνητῶν (Wilcken, Oertel), ἀλλὰ μάλλον χρησμός ἡ μέρος τοῦ δοθέντος χρησμοῦ. 'Ομοίως ὀρθὴ εἶναι ἡ ἀποψὶς τοῦ ὅτι ἀπὸ τὴν ἐπακολουθήσασαν συζήτησιν μετὰ τοῦ 'Αλεξάνδρου καὶ τοῦ ἱερέως ἐντός τοῦ αὐτοῦ πρέπει νὰ συναχθῇ ὅτι ὁ βαθύτερος σκοπὸς τῆς ἐπισκέψεως τοῦ 'Αλεξάνδρου εἰς τὸ μαντεῖον ἦτο μὲν ἡ χρησιμοδότησις ἐπὶ τῶν μεγάλων προβλημάτων, τὰ ὅποια ἀπασχολοῦν αὐτόν, ἥτοι ἡ ἐπικράτησις του κατὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα καὶ ἡ κυριαρχία αὐτοῦ ἐφ' ὅλοκλήρου τοῦ κόσμου, ὡς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς του, τὸ κίνητρον ὁμῶς, τὸ ὅποιον ὡδήγησεν αὐτόν εἰς τὸ χρηστήριον, ἥτοι ἡ βαθεῖα θρησκευτικότης καὶ ὁ μέγας σεβασμὸς αὐτοῦ πρὸς τὸ θεῖον. «'Ο 'Αλέξανδρος» ὅπως λέγει ὁ ἴδιος «διὰ τῆς ἐπαφῆς μετὰ τοῦ θεοῦ κατὰ πρῶτον ἐνδιεφέρετο δι' ἱκανοποίησιν ψυχικῆς τινος ἀνάγκης καὶ ὕστερον διὰ πολιτικὴν σκοπιμότητα» (σελ. 34. Βλ. καὶ σελ. 43/4).

Εἰς ἐνίσχυσιν τῆς θέσεως ταύτης ὁ σ. προσθέτει ὀλόκληρον κεφάλαιον, τὸ Β', ὅπου εἰς τὰ ἐπὶ μέρους ὑποκεφάλαια (2-7) ἀσχολεῖται διεξοδικῶς μὲν τὴν θρησκευτικότητα καὶ εὐσέβειαν τοῦ 'Αλεξάνδρου, μὲ τὴν ἀφοσίωσιν αὐτοῦ εἰς τὸ θεῖον καὶ τὴν πίστιν του πρὸς τὸν δοθέντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ χρησμόν. Διὰ πολυαρίθμων παραδειγμάτων, εἰλημένων ἐξ ὅλης τῆς περὶ τὸν 'Αλέξανδρον ἀρχαίας γραμματείας, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ 'Αλέξανδρος εἰς πᾶσαν ἐκδήλωσιν, δημοσίαν καὶ μὴ, εἰς τοὺς διαφόρους κινδύνους, εἰς τὰς ἐπιτυχίας καὶ χαρὰς, εἰς τὰς θλίψεις καὶ τοὺς πόνους, ἐνεφορεῖτο ὑπὸ τῆς εὐσεβείας ταύτης καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸ θεῖον, συνῶδευε δὲ τὰς πράξεις του κατὰ κανόνα μὲ θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ ποικίλων μορφῶν εὐχαριστίας πρὸς τοὺς θεοὺς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ θεοσέβεια τοῦ 'Αλεξάνδρου ἐτονίσθη πολλάκις ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν, ἀλλὰ καθ' ὅσον γνωρίζω, μόνον ὁ κ. Σδράκας δίδει δι' αὐτῆς ἱκανοποιητικὴν ἐρμηνείαν περὶ τῶν κινήτρον τῆς ἐπισκέψεως τοῦ 'Αλεξάνδρου εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ 'Αμμωνος-Διός, ἐνθ' πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀφῇνον ἀπορίας καὶ κενά.

Τὸ Γ' κεφάλαιον, τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν θεοποίησιν τοῦ 'Αλεξάνδρου, θὰ ἡδύνατο νὰ λείψῃ, καθ' ὅσον τὸ θέμα τοῦτο πολὺ ἔχει συζητηθῇ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ E. Beurlier (De divi-

nis honoribus quos acceperunt Alexander et successores eius, Diss. Paris, 1890) καὶ ἐντεῦθεν καὶ ἐξαντλητικῶς ἐρευνηθῇ ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τοῦ Μ. 'Αλεξάνδρου, ἐπειδὴ ὁμῶς ἡ θεοποίησις ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τὸ μαντεῖον, ὅπου, κατὰ τὸν σ. (σελ. 90), ὄχι μόνον ἡ θεία καταγωγὴ αὐτοῦ ἀνεγνωρίσθη, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ θεία ὑπόστασις του ἐμμέσως εἶχε γίνεи παραδεκτὴ, δικαιολογεῖται πλήρως ἡ προσθήκη τοῦ κεφαλαίου τούτου. Βεβαίως οὐδεὶς θὰ εἶχε τὴν ἀπαιτήσιν νὰ ἐρευνησῇ ὁ σ. ἐξ ὑπαρχῆς ἓνα τὸσον εὐρὺ θέμα, ὡς τὸ τῆς θεοποιήσεως τοῦ 'Αλεξάνδρου, δι' αὐτὸ ὀρθῶς πράττει ἐξετάζων τοῦτο εἰς γενικὰς γραμμάς. Διὰ τοῦ ὑποκεφαλαίου δὲ (σελ. 98-100), ἐνθα ἐρευνᾷ τὰς περὶ τῶν ἡγεμόνων καὶ βασιλέων ἀντιλήψεις τῶν ἀσιατικῶν λαῶν, αἰσθητῶς ἐνισχύει τὴν κυριαρχοῦσαν ἄποψιν μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν ὅτι ἡ θεοποίησις τοῦ 'Αλεξάνδρου τὰς ρίζας τῆς ἔχει εἰς τὰς περὶ ἡρώων καὶ θεῶν ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων. Ἡ θεοποίησις ζῶντος θνητοῦ δὲν ἦτο τι ἀσύνηθες εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα μέχρι τότε καὶ δὲν ἦτο συνέπεια ἀσιατικῶν ἐπιδράσεων, ὡς πιστεῦον μερικοὶ ἐρευνῆται (βλ. π.χ. 'Απ. Δασκαλάκη, Ἡ θεοποίησις τοῦ Μεγάλου 'Αλεξάνδρου. Ἐπιστ. Ἐπετηρ. Φιλολ. Ἀθηνῶν 1959/60, σελ. 149). Πολὺ ὀρθῶς λοιπὸν ὁ σ. τοποθετεῖ τὸ πρόβλημα καταλήγων μετὰ τοῦ Birt, Alexander der Grosse u. das Weltgriechentum 446 ὅτι «ἡ θεοποίησις τοῦ 'Αλεξάνδρου, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὸν πυρῆνα αὐτῆς, ὑπῆρξε δημιουργημα τῶν ἐν τῷ Ἑλλαδικῷ χώρῳ κρατουσῶν θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν πεποιθήσεων, ἐνθ' ἡ περαιτέρω διαμόρφωσις αὐτῆς ἐδέχθη πολλὰ στοιχεῖα ἐξ Ἀσιατικῶν παραδόσεων καὶ μάλιστα Αἰγυπτιακῶν καὶ Περσικῶν».

Ἡ μελέτη αὐτῆ τοῦ κ. Σδράκα ὁμολογουμένως ἀποτελεῖ σημαντικὴν προσφορὰν εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐπιστήμην, δεικνύει ἐνημέρωσιν ἐπὶ τῶν προβλημάτων τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Μ. 'Αλεξάνδρου, μὲ τὴν ὁποίαν ἄλλωστε καὶ εἰς ἄλλην ἐκτενεστέραν ἐργασίαν εἶχεν ἀσχοληθῇ παλαιότερον ('Ο μέγας 'Αλέξανδρος, τὸ θαῦμα τῶν αἰώνων, Νέα Ὑόρκη 1953), χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἐπιστημονικὴν εὐσυνειδησίαν, ἀκριβολόγον σκέψιν καὶ κριτικὴν καὶ μεθοδικὴν ἱκανότητα. Ὁ σ. κάμνει καλὴν χρῆσιν τῶν πηγῶν, κινεῖται ἀνέντως εἰς τὴν πλουσίαν βιβλιογραφίαν, τὴν σχετικὴν μὲ τὸ θέμα, καὶ εἶναι γνώστης τῶν διαφορῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπασχόλησαν ἐσχάτως τοὺς ἐρευνήτας. Ἀβλεπνίαι τινές, ὡς ἡ ἐν σελ. 96, ἐνθα ὁ Μιλιτιάδης ὁ Κυψέλου ἐμφανίζεται ὡς ἱδρυτῆς τῆς Κυρήνης ἀντὶ τῆς Ὁρακικῆς Χερσονήσου, ἢ ἀσήμαντος ἑλλειψις προσφάτου βιβλιογραφίας, π.χ. A. Gitti, Alessandro Magno all' oase di Siwah. Il problema de la fondi, Bari 1953, δὲν μεινῶνουν ποσῶς τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου.

Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ

Ι. Π. Μ α μ α λ ά κ η, Τὸ "Ἅγιον Ὅρος ("Ἄθος) διὰ μέσου τῶν αἰώνων, Θεσσαλονίκη 1971, σελ. λβ' + 686 + 24 πίνακες. (Δημοσίευμα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Μακεδονικὴ βιβλιοθήκη, ἀρ. 33).

Τὰ κατ' ἔτος ἀνὰ τὸν κόσμον ἐκδιδόμενα βιβλία περὶ Ἁγίου Ὁρους εἶναι ἀρκετὰ εἰς ἀριθμὸν. Ἀλλὰ ἐξ αὐτῶν ἀναφέρονται εἰς τὸ ἀγίνωμον ὄρος γενικῶς, ἀλλὰ δὲ εἰς ἐπὶ μέρους πτυχὰς τῆς ἱστορίας ἢ τῆς τέχνης του. Τὰ πλεῖστα τῶν βιβλίων αὐτῶν γράφονται ὑπὸ ξένων συγγραφέων εἰς τὰς γλώσσας των, ἐλάχιστα δὲ ἐξ αὐτῶν ἔχουν καθαρῶς ἐπιστημονικὸν χαρακτήρα. Τὰ ὑπὸ Ἑλλήνων συγγραφέων γραφέντα βιβλία περὶ Ἄθω εἶναι πολὺ ὀλίγα, τὰ ἐξ αὐτῶν δὲ ἔχοντα κάποια ἐπιστημονικὴν χροιάν εἶναι ἐλάχιστα. Τούτων λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν εἶναι φυσικὸν κατ' ἀρχὴν νὰ ὑποδεχθῇ κανεὶς μετὰ χαρᾶς τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Ι. Μαμαλάκη ἐκδοσὺν τὸσον ὀγκώδους καὶ κατὰ τὰς ἐπιστημονικὰς ἀπαιτήσεις δεόντως τεκμηριωμένου ἔργου περὶ τῆς κατ' Ἄθω μοναστικῆς πολιτείας. Ἐξαιρέσει τῶν ἔργων τοῦ